

NUNCIUSOK HÁBORÚBAN

Filippo Spinelli jelentései a prágai udvarból*

I. Az 1598-as év

Az 1598. év a pápai diplomácia szempontjából az átlagosnál eseménydúsabb esztendő volt: zajlott a tizenöt éves háború a Magyar Királyságban, ahol három ízben is megjelentek és harcoltak a pápai csapatok. Az első két hadjárat (1595, 1597)¹ után szinte azonnal, az említett évben került sor Ferrara bekebelezésére az Egyházi Allamba. A lépést a császári udvarban, tekintve, hogy a hercegség birodalmi hűbér is volt, meglehetősen rossz néven vették. Ugyanebben az évben hosszas, több évtizednyi vérontás után pápai közvetítéssel a nantesi ediktum véget vetett a francia polgár- és vallásháborúnak, valamint Vervins-ben megkötötték a spanyol–francia békét. Kelet-Közép-Európában azonban nem alakultak ilyen kedvezően a dolgok.

A hosszú török háború nagyon nehezen haladt előre, az 1596. évi mezőkeresztesi csata után a szembenálló felek óvakodtak egy újabb nyílt mezei összecsapástól. 1597-ben újabb pápai hadjáratra került sor, de ennek meglehetősen sovány eredményei voltak, Győr, illetve Buda ostroma helyett Pápát sikerült csupán visszafoglalni.² A következő évben azonban sikerült Győrt petárdával visszafoglalni, ami az előző évekhez képest igazi és jelentős, végre a keresztény oldalon megjelenő eredményként lehetett elkönyvelni.³

A ferrarai hercegség és az előző, 1597. évi magyarországi hadjáratnak a végeredményhez képest tetemes anyagi terhei miatt a Szentszék nem tervezte újabb sereg Magyarországra küldését, maradtak tehát a diplomáciai eszközök. Nyugaton tehát biztatóan alakult a helyzet, ezért a pápai diplomácia további erőfeszítéseket tehetett keleten, hogy a VIII. Kelemen a jelmondatában szereplő életprogramot (*marciare verso Costantinopoli*) a gyakorlatba is átültethesse. A kelet-közép-európai régióban Erdély és Lengyelország beillesztése a tervezett oszmánellenes ligába, amelyhez szentszéki re-

* Készült az ELKH TKI 30 207. sz. kutatócsoporti támogatás keretében.

¹ Erről lásd FLORIO BANFI, *Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai*, HK 40 (1939) 16–33, 213–228; KRUPPA TAMÁS (kiad.), *Pápai csapatok Magyarországon (1595–1597, 1601)* (CVH I/17), Budapest–Róma 2020.

² Erről legújabban lásd a vonatkozó szakirodalommal KRUPPA TAMÁS, *Gianfrancesco Aldobrandini pápai generális megbíúsult erdélyi hadivállalata 1595–1596-ban*, HK 131 (2018) 662–680; Uő, *Gianfrancesco Aldobrandini generális prágai tárgyalásai. Adalék a Szentszék háborús szerepvállalásához 1597-ben*, Lymbus, 2019, 85–116; KRUPPA TAMÁS, *Pápa és a Pápaság. Gianfrancesco Aldobrandini generális és katonái a város alatt 1597-ben*, Európa elfeledett hadszíntere. A tizenöt éves háború és Magyarország (1591–1606) (szerk. Kanász Viktor–Nagy L. István), Budapest 2021, 91–106.

³ A háború eseményeiről lásd JAN PAUL NIEDERKORN, *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolf II. (1593–1606)*, Wien 1993; TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ, *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*, Szeged 2000.

mények szerint Franciaország és Spanyolország csatlakozni fognak, valamint a császári udvarban egyre erőteljesebben jelentkező béketörekvések megakadályozása tűntek a legfontosabb feladatoknak. Ennek megfelelően szabták meg a három új nuncius, Germanico Malaspina, Filippo Spinelli, valamint Claudio Rangoni tennivalóit. Malaspina erdélyi missziója különösen fontos volt, ezért az ő misszióját célszerűnek tűnt külön tárgyalni,⁴ megjegyezve ugyanakkor, hogy tevékenysége nagyon nehezen választható el két másik kollégájától.

Míg Malaspina és Rangoni feladata egy-egy ország ügyének vitele volt, addig Spinellinek a császári udvarban, egy birodalom központjában, jóval több, de főleg többféle teendője volt. Hogy csak a témánk szempontjából legfontosabbat említsük, az ő személye kötötte össze három királyság és egy fejedelemség közös ügyét, az oszmánellenes szent ligát, amelynek vezető ereje a Habsburg Monarchia és a Szentszék lesznek, legalábbis a pápa reményei szerint. Formális szövetség ugyanis, bár ez a tény rendre elsikkad a háború témájában született munkákban, nem állt fenn a császár és a pápa között, a tizenöt éves háború hivatalos hadviselő fele keresztény oldalon egyedül a Habsburg Monarchia volt, amelyhez 1595-ben dinasztikus kötelék által csatlakozott az Erdélyi Fejedelemség. Egyéb más hivatalos, szerződéssel elkötelezett tagja nem volt a ligának. Éppen ez volt a probléma, hisz egy liga szabályos szerződéssel garantálta volna azt, hogy a felek vállvetve küzdve megosztják a terheket, de ami a fő, nem *ad hoc* módon, hanem tartósan, éveken keresztül együtt harcolnak, optimális esetben a győzelemig. A pápa ennek akart tartalmat adni, amikor megpróbálta a szerződéssel elkötelezett tagok számát elsősorban a Lengyel, a Spanyol és a Francia Királysággal bővíteni.

2. ÚJ PÁPAI KÖVET ÉRKEZIK

A Cesare Specianot felváltó Filippo Spinelli instrukciója 1598. szeptember 22-én kelt: ha azt várnánk, hogy ez részletesen foglalkozik a Magyar Királysággal vagy Erdéllyel, a háborúval vagy a törökkel, akkor nagyot csalódnánk. Ezekkel kapcsolatban semmilyen utalást nem tartalmaz követi utasításának szövege. A magyar ügyek mindössze egy bekezdés erejéig jelennek meg, de ezek a vallásügyre, a püspöki székek betöltésére vonatkoznak.⁵ Ez egyáltalán nem számít rendkívülinek, például a 6 évig a császári udvarban időző Speciano instrukciójában sem találunk a vallásügyön kívül erdélyi vagy magyar vonatkozásban számba jöhető utalást. Spinelli levelezése ugyanakkor valósággal hemzseg az ilyen természetű hírektől. Az instrukció a nuncius számára zsinórmértékül szolgált, az ott lefektetett ügyeket vinnie kellett az állomáshelyén, és ezekről rendszeresen referálnia kellett. Ennek alapján azt gondolhatnánk,

⁴ Malaspina nuncius erdélyi missziójával a forráscsoport igen jól körülhatároltsága miatt külön tanulmányban foglalkozom. KRUPPA TAMÁS, *Nunciusok háborúban. Germanico Malaspina erdélyi missziója 1599-ben*, Korunk 3 (2022) 3–12.

⁵ KLAUS JAITNER, (ed.), *Die Hauptinstruktionen Clemens' VIII für die Nuntien und Legaten an den europäischen Fürstenhöfen I–II (1592–1605)* (Instructiones Pontificum Romanorum), Tübingen 1984, II, 565–569.

hogy ha valami nem szerepelt az instrukcióban, akkor azt nem tartották fontosnak. Ez nem teljesen van így, egyrészt azért, mert az írásbeli mellett mindig elhangzott szóbeli instrukció is, sőt a legbizalmasabb, legintimebb ügyekre vonatkozó utasításokat feltehetően nem is rögzítették írásban, másrészt működött egy sajátos munkamegosztás a nunciatúrák között.

Spinelli instrukciójában tehát nem szerepel, ami levelezéséből viszont egyértelműen kiderül, hogy legfontosabb feladataként el kellett érnie, hogy a császári udvar folytassa a háborút, ezzel szoros összefüggésben pedig hogy tegyen erőfeszítéseket az említett hatalmakkal a tervezett és fentebb említett liga érdekében. És végül, hogy a császár bizonytalan és labilis szövetségesét, az erdélyi fejedelmet mindenképpen tartsa meg a koalícióban.

Ez utóbbi feladattal kapcsolatban előzményként annyit okvetlenül meg kell jegyezni, hogy két évvel Mária Krisztiernával való házassága és a Habsburgokkal kötött szövetség után, Báthory Zsigmond az 1597. december 27-én lemondott trónjáról a császár javára.⁶ Az elképzelések szerint a fejedelemséget, mivel Zsigmond felesége, Mária Krisztierna jelezte, hogy válása után nem óhajt a fejedelemségben maradni, a császár testvére, Miksa főherceg vette volna át.⁷ Mivel 1598 elején a főherceg hosszas huzavona után végre letette az esküt a bedzini szerződésre, amelyben lemondott lengyel trónigényéről,⁸ elhárultak az akadályok, nemcsak az elől, hogy Erdély helytartójaként elfoglalja a fejedelemség trónját. Sőt, ezzel a lengyelekkel folytatott ligatárgyalások legfőbb akadálya is elhárult, ők ugyanis éppen a főherceg érvényben tartott jogigénye miatt nem akartak kötélnék állni. Legalábbis a tárgyalásokon ezt hangoztatták. Érthető, hogy Erdélybe kerülése esetén attól tartottak, hogy Miksa újra megpróbál, ahogyan 1589-ben tette, fegyveres úton érvényt szerezni trónkövetelésének. 1598 nyarán tehát úgy tűnt, minden rendben halad, de végül nem így történt.

Báthory Zsigmond ugyanis elégedetlen volt a szerződésben megkapott oppelni és ratibori hercegségekkel, valamint a pénzbeli kárpótlás kifizetésének késlekedésével, ezért 1598 augusztusában szabályosan hazaszökött Erdélybe. Miksa erdélyi útja törődött, és újra kezdődtek a lemondási tárgyalások.⁹ Ezt a helyzetet tükrözi az Államtitkárság 1599. január 2-ai levele Spinelli nunciushoz, amelyben azt olvassuk, hogy a fejedelem számtalan jelét adta, hogy ítélőképessége nem teljesen szilárd, ezért teljesíteni kell a kéréseit, mivel a császárnak is azzal okvetlenül tisztában kell lennie, hogy

⁶ Az okokról és az eljárásról részletesen SZILAS LÁSZLÓ SJ, *Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599)*, ford. Ötvös Péter, Budapest 2001, 77–95.

⁷ Mária Krisztiernáról lásd BENDA KÁLMÁN, *Erdély végzetes asszonya*, Budapest 1986.

⁸ Lásd erről a császár pápát tájékoztató máj. 10-ei levelét. AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 85A1, fol. 97v. A főherceg lengyel trónköveteléséről és a szerződésről lásd KRUPPA TAMÁS, *A kereszt, a sas és a sárkányfog. Törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban (1578–1597)*, (CVH II/5), Budapest–Róma 2014, 175. 187–190.

⁹ SZILAS, *Carrillo*, 97–102, TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ, *Báthory Zsigmond politikája és harmadik lemondása (1599–1600)*, Aetas 26 (2011) 85–98.

micsoda károk származnának erdélyi pozíciói megrendüléséből, vagy elveszéséből.¹⁰ Éppen ezért bizalomerősítő lépésként például rendezni kellene az Erdély védelme szempontjából kulcsfontosságú, császári kézben lévő Várad visszaadásának a kérdését, ami igazi botránykő (*pietra di scandalo*).

Spinelli híradásaival párhuzamosan a fejedelem környezetéből is hasonló tartalmú üzenetek érkeztek Rómába. A fejedelem egykori gyóntatója, bizalmasa és diplomatája, a jezsuita Alfonso Carrillo azt írta, hogy ura több vasat is tart a tűzben, tartja a kapcsolatot a Portával, amelyet egy régóta fogva tartott csasz által megkeresett, illetve unokatestvérével, a Lengyelországban nevelkedett Báthory András bíborossal, ermlandi püspökkel (1566–1599), akivel még 1597-ben békült ki, rajta keresztül pedig a lengyelekkel.¹¹

3. ERDÉLYI KÖVETEK A CSÁSZÁRI UDVARBAN

Prágában tehát nagyon várták az erdélyi követeket: a fejedelem és a rendek Naprági Demetert és Bocskai Istvánt menesztették az udvarba.¹² Mindketten Habsburg-párti politikusnak számítottak, Bocskainak, Báthory Zsigmond nagybátyjának mulhatatlan érdemei voltak abban, hogy a fejedelemség a császár oldalán lépett be a háborúba. Naprági kancellár és erdélyi püspök szintén a császár emberének számított. Báthory András bíboros azért küldte őket, hogy megszabaduljon tőlük, és bár a püspök hazatért, de nem lépett újra hivatalba, hanem gyalui birtokára húzódott vissza. Bocskai nem akart visszamenni, de visszaküldték, és ő is bihari birtokaira húzódott, ahol Báthory András nem érhetette el. Jól tette, mivel nótapert akasztottak a nyakába.¹³

Bocskai István felkeltette a nuncius érdeklődését, amit az jelez, hogy egész jelentést szánt neki, és később is visszatért a személyére. Úgy vélte ugyanis, hogy a császári udvar őt akarja ellenjelöltként felléptetni. Ezért megpróbálta megismerni, többször meghívta magához és kikérdezte. Az erdélyi főúr jó benyomást keltett, egyetlen kifogása ellene a kálvinizmusa volt.¹⁴ Spinelli jól érzékelte, hogy Bocskai fontos tényező a kialakult bonyolult helyzetben, ám fejedelmi jelöltségének császári támogatását illetően bizonyosan tévedett. Egyrészt az udvar szemében sem lehetett esélye egy protestánsnak, másrészt Spinellinek tudnia kellett, hogy a császár Miksa főherceget akarja kormányzóként a fejedelemségbe küldeni. Tévedése viszont rávilágít a pápai diplomácia nagy dilemmájára: Báthory András bíboroson kívül nem volt jelöltjük az erdélyi trónra. Zsigmond Lengyelországban „bűjdosott” és állítólag Angliába vagy Franciaországba akart távozni, András testvére, ifjabb Báthory István (1553–1601), akit nagybátyja, István lengyel király (1576–1586) utódjának szánt, szóba sem került. Több nagykorú Báthory pedig nem volt. Ezért ragaszkodtak tehát mindenáron a bíboros személyéhez.

¹⁰ AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 57, fol. 106rv.

¹¹ SZILAS, *Carrillo*, 100–101.

¹² HORN ILDIKÓ, *Báthory András*, Budapest 2002, 220–221.

¹³ SZILÁGYI SÁNDOR (kiad.), *Erdélyi országgyűlési Emlékek. IV: 1597–1601*, Budapest 1878 (EOE), 322–326.

¹⁴ Bocskairól lásd a *Függetlenségben* közölt 2. és 3. sz. iratokat. A jelentéseket idézi AMBRÓ BÉLA, *Malaspina nuncius működése Erdélyben*, Katholikus Szemle 2 (1887) 263–264.

Bocskai és Naprági érkezése tehát nem egy újabb esetleges jelölt „felépítésére” adott volna lehetőséget, hanem az általuk hozott hírek miatt volt fontos. Például megbízható információkat hoztak a Porta által benyújtott békefeltételekről, amelyeket Bocskai egy június 30-ei keltezésű levélre hivatkozva ismertetett. Basta generális jelentése alá támasztotta a Bocskaitól nyert értesítéseket.

A fejedelem alapvetően két forgatókönyvet vázolt fel: az első esetben marad és harcol, ha Miksa főherceg lemond erdélyi kormányzóságáról, visszakapja határ menti várait, megkapja a kért fejedelmi titulust, belefoglalva a két román vajdaságot, valamint 300 000 tallért és ágyúkat a háborúhoz. A másik lehetőség, hogy megfelelő kárpótlásért cserébe nejevel együtt elhagyja a fejedelemséget.¹⁵

Eppen ez aggasztotta rendkívüli mértékben a pápai követet is: Spinelli zokon vette, hogy a tárgyalásokba nem vonják be a pápát, amire Rudolf Coraduzzi császári titkos tanácsostól azt a választ kapta, hogy ezt megtették volna, ha nem ismernék jól a pápa álláspontját, aki azt akarja, hogy Zsigmond maradjon a tartományban,¹⁶ ahogyan tehát első lehetséges megoldásként a fejedelem is ajánlotta. Ezek után nem kell csodálkozni, hogy a márciusban megszületett császári válasz nem Zsigmond maradását, hanem távozását és végkielégítését tartalmazta.¹⁷

Április 12-én pedig a császár írt Miksának felkérve, hogy vállalja el Erdély kormányzását. Biztonságát több regiment szavatolja, illetve kíséretében lesz két magyar biztos, a történetíró Istvánffy Miklós és Nádasdy Ferenc, a „fekete bég” is. Ebből az iratból jól látszik, hogy az udvar gyakorlatilag semmit nem fogadott meg sem az erdélyiek, sem a pápai követ kéréseiből, amelyek közül talán a legfontosabb az volt, hogy a császár erdélyit jelöljön a trónra.

Az udvarban senki nem gondolt arra, hogy ez a Zsigmond feltételei közt szereplő, de végül a szerződésbe nem kerülő kitétel nemsokára rettenetesen megbosszulja magát. A fejedelem nem mondta ki, hogy közelebbről kire gondol: utólag persze egyértelmű, hogy Báthory Andrásra, de jó lenne tudni, hogy vajon akkor, 1598 márciusában megnyit sejtettek ebből Prágában.

¹⁵ A feltételeket ismertető SZILÁGYI SÁNDOR megjegyezte, hogy a Bethlen Farkas által megőrzött verzió némileg eltér egy másik általa ismert változattól, például, hogy közöljék a császárral, hogy ha nem tudnak megegyezni, akkor a törökökhöz fordulnak. Ez tulajdonképpen egy harmadik verziót jelentett. A követség instrukcióját lásd BETHLEN FARKAS, *Erdély története*, V, szerk. Jankovics József, Budapest 2010, 77–83, a követségről EOE IV, 74–77. 258–263, illetve legújabban KRUPPA TAMÁS, *Naprághy Demeter kancellár erdélyi tevékenysége és ami utána következett (1598–1602)*, Arrabona 57 (2019) 16–19. Az erdélyi követelések egy latin nyelvű változata alátámasztja a Szilágyi által mondottakat, amely ugyan a törököt kifejezetten nem említi, de ez a kontextusból kiderül, amikor arról van szó, hogy ha egyik fentebbi verzió sem valósulna meg, a fejedelem és a rendek saját érdekeiknek megfelelően fognak eljárni. KRUPPA TAMÁS (kiad.), *Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban. Okmánytár II: 1595–1613* (CVH I/5), Budapest–Roma–Szeged 2009, 55.

¹⁶ CVH I/5, 54.

¹⁷ A császári *resolútiót* lásd CVH I/5, 55–56, a szerződést magyarul BETHLEN V, 101–103, eredetijét RODERICH GOOSS (bearb.), *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, Wien 1911, 261–264.

4. BÍBOROS ERDÉLY TRÓNJÁN

András tökéletes trónjelölt volt. Majdnem bizonyos, hogy VIII. Kelemen személyesen ismerte őt abból az időből, amikor Báthory András Rómában, vagy ő legátusként Lengyelországban járt. Remélni lehetett tőle az erdélyi katolicizmus támogatását, sőt terjesztését, és mivel pappá nem szentelték, különösebb bonyodalmak nélkül ki lehetett házасítani. Végül, ami a legfontosabb volt, Rómában nem felejtették el, hogy 1593–1594-ben igen lelkesen támogatta a török elleni szent háborút.

Amikor tehát április elején, nem sokkal az után, hogy a császár az erdélyi követekkel megkötötte a megállapodást, megérkezett a hír Báthory András fejedelemsmé választásáról, és a követektől kezdve a császárig mindenki megdöbbsent, a pápai diplomácia nem tűnt túlságosan meglepettnék. Spinelli május 24-én azt írta Pietro Aldobrandini bíboros neposnak, hogy miután Zsigmond elvált a feleségétől, jó lenne, ha mindketten újra nőülhetnének, és hogy a kardinális nagyon is hajlana a házasságra. Róma terve a politikai ökonómia szempontjából nagyon egyszerű volt: el kell fogadni az előállt helyzetet, a császár Zsigmond után kössön szerződést az új fejedelemmel és adja feleségül hozzá Mária Krisztiánát. Vagyis kössön szerződést Báthory Andrással az 1595. évi alapon. Ebben benne foglaltatott a török elleni háború, ami a Szentszék számára a legfontosabb volt. Mindez azonban azt is jelentette, hogy a császárnak szemet kellett volna hunynia az erdélyiek esküszegése felett, sőt bele kellett nyugodnia abba is, hogy a fejedelemségben nagy mértékben megnövekedett a lengyel befolyás, hisz az minden szereplő számára egyértelmű volt, hogy a bíboros igen szoros kapcsolatot tart fenn Zamoyskival, aki lengyel királyságát is támogatta volna, abban az esetben, ha III. Zsigmond végleg elhagyta volna országát, hogy elfoglalhassa atyja trónját.¹⁸ Sőt, mivel Moldva már 1595 óta lengyel-tatár protektorátus alatt állt,¹⁹ felmerült annak a lehetősége, hogy ez a befolyás kiterjed Havasalföldre is, amelyet régi jogcímre hivatkozva a lengyelek szintén oltalmuk alá akartak vonni, és ami természetesen teljes mértékben ellenkezett a Habsburg érdekekkel. Mindezt a legkönnyebben úgy lehetett volna orvosolni, ha a császár szabályos törökellenes ligát köt III. Zsigmonddal, amelyhez természetesen szuverén országgént az erdélyi fejedelemség is csatlakozott volna. De ehhez először az erdélyi problémát kellett megoldani, tető alá hozva az új egyezséget Báthory András és a császár között. Éppen ennek érdekében küldték Erdélybe Visconti távoztával Germanico Malaspinát, az egykori lengyelországi nunciust, aki 1599 júliusában érkezett Bécsbe, ahol megkezdte a tárgyalásokat Mátyás főherceggel. Malaspina erdélyi missziójával külön tanulmányban foglalkozom,²⁰ ezért a továbbiakban elsősorban Spinelli – Malaspinától nyilvánvalóan nem teljesen függetleníthető – tevékenységét kísérem figyelemmel, aki kollégájával párhuzamosan és vele szorosan egyeztetve Prágában próbálta elérni ugyanezt.

¹⁸ A Báthoryak, főleg András lengyelországi kapcsolatairól részletesen lásd HORN, *Báthory András*, 139–154. 171–179. 221–222. 224.

¹⁹ Lásd erről IVANICS MÁRIA, *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*, (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 22), Budapest 1994, 83–88.

²⁰ KRUPPA, *Malaspina erdélyi missziója 1599-ben*, i.m.

Az új prágai nuncius tehát felvette a kapcsolatot a Báthory András által a császári udvarba küldött erdélyi követtel. Június 11. és 14-én írott leveleiben hosszan beszámolt a követtel folytatott tárgyalásairól: ezekből kiderül, hogy a bíboros azt várta, amit a császárnak írott leveleiben szóban is kifejezett, hogy először ismerjék el a trónváltozást, vagyis fogadják el törvényes és szuverén uralkodónak, ahogyan elődjével, Báthory Zsigmonddal tették. A szuverenitás jele lett volna, hogy Váradot a császár visszaadja, amiért cserébe visszakapta volna Husztot, amelyet kapitánya Spinelli szerint *contro la fede* az erdélyieknek adott át. Tehát nem pusztán várakról volt szó, amelyek stratégiai szempontból kétségtelenül igen fontosak voltak, hanem ezek a véghelyek szimbolizálták a határok, amelyeket mint ismeretes, a speyeri egyezmény rögzített, kölcsönös tiszteletben tartását, azaz hogy két független, szuverén uralkodó készül megegyezni. Ebből a szempontból kell értelmezni az erdélyi követ nuncius által közvetített szavait is, aki Spinelli Huszt átadására vonatkozó kérdésére azt válaszolta, hogy addig nem adhatják át, amíg nincs megegyezés. Az ügyben konzultált a pápával, akinek a levelét továbbította neki. Spinelli szerint a követ felajánlotta, hogy 8 napon belül visszatér, illetve hogy még ebben a hónapban egy újabb követ érkezik teljhatalmú megbízással.²¹

A levélnek tulajdonképpen az volt a lényege, hogy tisztázza, a pápa azt várja el, hogy a császár tartsa tiszteletben a speyeri egyezményt és ne kebelezz be a fejedelemséget. Ugyanakkor rávilágított a helyzet bonyolultságára. Báthory Andrást a szejm honosította, azaz lengyel nemességet kapott, lengyel alattvalóvá (is) vált. Megillette a védelem és a támogatás, akármit jelentsen is ez a gyakorlatban. Mivel András, aki tehát formailag „kettős állampolgár” volt, trónra került, rangban emelkedett, ami által a fejedelemség, ha nem is vált volna lengyel hűbérré, ahhoz ugyanis kellett volna egy szerződés, de lengyel protektorátus alá került volna. Ne feledjük, a császárral a speyeri egyezményt megkötő János Zsigmond Jagelló volt, és mivel nagybátyjának, Zsigmond Agostnak nem volt fiú utóda, még lengyel királysága is szóba került. Utódát, Báthory Istvánt Jagelló Annával való házassága által „jagellósították”, így tudták elfogadtatni nemzeti uralkodóként a Habsburg jelölttel szemben, András pedig az ő unokaöccse volt. Ráadásul Erdély leköszönt fejedelmének a testvére, Báthory Grizeldisz Jan Zamoyski felesége volt, és bár a házasság a feleség halála miatt rövid ideig tartott, a rokonság ennek ellenére megmaradt. Ami újabb kötelékkel fűzte szorosabbra az új fejedelem és második hazája kapcsolatát.

Nem egészen két héttel később, június 28-án írt leveléből megtudjuk, hogy mik hátráltatják még az elvi és politikai megfontolásokon túl a nuncius által képviselt megoldásnak a gyakorlatba történő átültetését. Spinelli szerint a császár nem elégedett sem az Erdélybe küldött Malaspina személyével, sem a neki adott instrukcióval, mivel az nem veszi figyelembe az ő érdekeit. Zokon vette például, hogy egy pápa sem kedvelte volna ennyire a bíborost, mint éppen a mostani, amire a nuncius a császár emlékeztetőbe idézte, hogy rengeteg segítséget kapott a pápától, ezért próbáljon most nagyvonalú lenni és borítson fátylat a sérelmeire.

²¹ Lásd AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 87C, fol. 107r–108v.

A Szentszék álláspontjának tisztázása érdekében Spinelli írt egy rövid feljegyzést, *polizát* a császárnak. Ebben kifejtette, hogy a pápát a közérdek vezette, amikor az erdélyi misszióra Malaspinát választotta ki, és ez szolgálja a császár érdekeit is, annak ellenére, hogy az erdélyi viszonyokat behatóan ismerő császári diplomata, Pezzen azt mondta neki, hogy Báthory András követének instrukciója azt tükrözi, hogy a pápa tulajdonképpen jóváhagyja a történeteket, vagyis a bíboros trónbitorlását. Mivel az idő sürget, az audienciát ezzel az irattal pótolja, újfent leszögezve, hogy öszentsége személyes döntése volt, hogy Malaspinát küldi Erdélybe. Azt már nem írta le, hogy a pápai diplomácia nyilvánvalóan a személyes ismeretségre építve próbálta elfogadtatni álláspontját a bíborossal, és tető alá hozni az egyezséget a császárral. Erre utalt Spinelli, amikor azt írta, hogy ha Malaspina a császári szándéknak megfelelően kemény hangot ütne meg, elvesztenék a fejedelem bizalmát, aki kihúzná magát a császár iránti szolgálat alól. Pedig sokkal előnyösebb lenne, ha a tartományban marad, és ő védi az embereivel és katonáival, mert így sokkal kevesebbe kerül a császárnak. Ezt a politikát követte az elmúlt években az udvar is, amikor Zsigmond lemondását *ultima necessitá*-ként fogadta csak el. Előnyösebb egy olyan fejedelem kezében hagyni a kormányzást, aki a császár szolgálja.²²

Néhány nappal később némi előrehaladásról számolhatott be: július 5-ei levelében olvashatjuk a császár és a Titkos Tanács álláspontját, ami első hallásra nem volt biztató: a fejedelemségbe igyekvő nunciushoz tolmácsolnia kellett a császár álláspontját, amely szerint jogtalanul és rosszhiszeműen foglalta el Erdélyt, ezért a pápával egyetértésben azt a döntést hozta, hogy az egyetlen megoldás, ha lemond a trónról. Spinelli megütözközve válaszolta a Tanács álláspontját tolmácsoló Bartholomäus Pezzennek, hogy ez a bíborost kényszerhelyzetbe hozza, és valósággal a török karjába löki. Pedig mindenki tudja, hogy András nem olyan jellemű, mint unokaöccse, Zsigmond, és hogy az idő sem engedi, hogy tárgyalásokkal töltsék, hanem nagyon sürgősen kell döntést hozni. Ráadásul az ügyben eljáró Malaspina instrukciójában egészen más szerepel, ezért Rómából érkező új utasítások nélkül nem is lesz képes tárgyalni a bíborossal, vagyis végső soron így nincs is értelme Erdélybe utaznia. Pezzen erre azt válaszolta, hogy a törökkel való megegyezés mellett az udvarban attól tartanak, hogy Zamoyski a fejedelemséget és Havasalföldet, miután onnan elkergette Mihály vajdát, valamint Moldvát egyesíteni akarja. Az így létrejövő terület kvázi semleges államként a császártól és a szultántól is függetlenedne. A levelet hosszan idéző Ambró szerint a nuncius szerint „e combinatio nem is olyan rossz.”²³ A levélben azonban nem ez áll, a kontextusból ugyanis az derül ki, hogy a semlegesség a gyakorlatban lengyel protektorátust jelentene, amire nem mondhatta Spinelli, hogy jó megoldás, mert ez egyet jelentett volna a tartomány Magyar Királyságból történő kiszakításával, egy olyan konfliktuszóna kialakulásával, amit a pápai diplomácia egyáltalán nem támogatott, mert ez polgárháborús viszonyokat teremtett volna, elvonva az erőket a török elleni hadműveletektől.²⁴

²² VERESS ENDRE (kiad.), *Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből (1592–1600)* (MVH II/3), Budapest 1909, 431.

²³ AMBRÓ, *Malaspina nuncius*, 261.

²⁴ Ami természetesen nem jelentette azt, hogy a lengyel befolyás megerősödését Rómában ne tekintették volna elfogadható árnak cserébe a fejedelemség háborúban maradásáért, és a lengyelek csatlakozásáért a ligához.

Ilyen előzmények után, mint fentebb említettük, érkezett meg Prágába július közepén Bocskai és Náprági. Nem igazi követek voltak, ahogyan először a nuncius hitte. Fogalmazhatunk úgy is, hogy személyiük által finom, de határozott üzenet érkezett a kardinálistól. Bocskai István és Náprági Demeter, bár kétségtelenül küldték őket, de követi megbízatással nem rendelkeztek, semmilyen újabb ajánlatot sem hoztak, csak híreket, többek közt egy újabb erdélyi követségét. Megbízható információkat hoztak a Porta által benyújtott békefeltételekről. Az udvar ezért kivárt, visszatartotta Malaspinát Bécsben, közben tárgyalgatott Spinellivel egyszerre vádolva részrehajlással a Szentszéket, és követelve András lemondását, ugyanakkor lebegtetette a tárgyalásos megegyezés lehetőségét.

5. HABSBURG–ALDOBRANDINI VETÉLKEDÉS ERDÉLYÉRT

Valójában a bécsi és a prágai udvar csupán áltatták Andrást és Rómát: eszük ágában sem volt belenyugodni a bíboros fejedelemségébe, az ő jelöltjük Habsburg Miksa főherceg volt. Az udvar időt akart nyerni, hogy katonailag oldja meg a kényes kérdést. Mihály vajda ugyanis, bár hűségesküt tett Báthory Andrásnak, miután titokban már az év tavasza óta tárgyalt az erdélyi katonai beavatkozásról, októberben támadást indított. A vajda támadásáról a nuncius először csak november 15-ei levelében számolt be, egy héttel később is még azt írta, hogy nem tud bizonyosat a bíboros sorsáról, illetve hogy Prágában az erdélyi eseményekről, ha egyáltalán szóba hozzák, olyan ellentmondásosan nyilatkoznak, hogy nem is érdemes beszámolnia.²⁵ A bizonytalanságnak az egyik oka bizonyára az volt, hogy az udvar a pestis elől Prágából Pilzenbe húzódott, ahová a nuncius, mivel nem találtak számára megfelelő szálláshelyet, nem követte a császárt, hanem Prágában maradt. Az udvarba Alberto Venturinit, az *uditor*ját küldte, a hírek tehát csak lassabban és áttételesen jutottak el hozzá. Venturini leveléből tudjuk meg, hogy András amúgy is ismert török kapcsolataira nem várt helyről érkezett megerősítés: Ibrahim pasa visszavonulás közben hátrahagyott sátrában több Andrástól származó, koronás pecséttel lezárt levelet találtak, amelyekben a bíboros hűségéről biztosítja a Portát, valamint elismeri, hogy trónját a szultántól kapta, azaz elfogadta a vazallitást.²⁶

Az előkerülő levelek, amelyeknek sajnos csak a listáját ismerjük, de azt több példányban is, rávilágítanak arra, hogy Báthory András kapcsolatot tartott a felső-magyarországi urak egy csoportjával. Közülük kétségtelenül a jelentéstevők által is kiemelt két legfontosabb személy a már említett ifjabb Báthory István, illetve a buzgó kálvinista ecsedi Báthory István országbíró (1555–1605) voltak. Velük természetesen nemcsak a bíboros, hanem Báthory Zsigmond is tartotta a kapcsolatot már csak a rokonság okán is. E kapcsolat felbukkanását különösen aggasztóvá tette, mivel ez azt jelentette, hogy nemcsak Erdély, hanem Felső-Magyarország biztonsága is kockán forgott.

²⁵ AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 67B, fol. 324^{rv}, 326^v, 331^r.

²⁶ AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 67B, fol. 341^{rv}, idézi röviden AMBRÓ, *Malaspina nuncius*, 386.

A császári és pápai diplomácia érdekei ekkor teljes mértékben egybeestek. A bíboros halála miatt összehívott kongregáció azt a döntést hozta, hogy Báthory András igazi háborúban esett el, függetlenül attól, hogy legyőzője szkizmatikus volt: ezt a felmentéssel egyenértékű vizsgálati eredményt VIII. Kelemen januári brévéjében a császár tudtára adta.²⁷

A sellenberki csatában vesztes, majd a menekülés közben megölt bíboros halálával új helyzet állt elő. 1600. február végén Spinelli azt írta haza, hogy Báthory Zsigmond még Poroszországban van, valószínűleg ekkor már kikerült a brandenburgi herceg őrizetéből, és nyomorúságos körülmények közt egy apátságban (ez a heilsbergi volt, Báthory András püspökségének területén) húzta meg magát. Zamoyski vette a pártfogásába, akinek a segítségével felvette a kapcsolatot a törökkel, és felajánlotta nekik a szolgálatait, de egyúttal ugyanezzel megkereste a császárt is.²⁸ Ezt egyébként Bocskain keresztül tette meg. Úgy tűnt tehát, hogy minden, ami az előző évben történt Báthory Andrással kapcsolatban, most megismétlődik: nem csoda, hogy a velencei követ Rómából azt írta haza, hogy a pápa fontolóra vette egy legátus kiküldését.²⁹

De fontolóra vettek mást is: erről árulkodik Spinelli két roppant érdekes 1600. február 14-én és 28-án kelt levele, amelyekben az Aldobrandini család egyik tagjának, Silvestrónak, VIII. Kelemen unokaöccsének erdélyi fejedelemségéről esik szó. Az ötlet természetesen Rómából érkezett és akkora horderejű volt, hogy Spinelli másfél hónapig gondolkozott rajta. Ebből az következik, hogy 1599. legvégén vagy 1600. legelején érkezett a megkeresés. Amely nem volt előzmények nélküli: egy másik, ha nem is vér szerinti unokaöcs, Cinzio Aldobrandini bíboros nepos neve szintén szóba került már Báthory Zsigmond első lemondása idején. Ez az adat régóta ismert VERESS ENDRE jóvoltából. Silvestro jelöltsége viszont ismeretlen. Az ajánlat tehát, amelyen a nuncius másfél hónapig gondolkozott a következő volt: Silvestro, aki ugyebár Miksához hasonlóan nem volt erdélyi, de ettől az eddig következetesen képviselt érvtől a Szent-szék ez alkalommal nagyvonalúan eltekintett, megkapná Erdélyt fejedelmi (*principe*) rangban és feleségül venné Mária Krisztiánát. Tehát tulajdonképpen a már fentebb említett 1595. évi Habsburg–Báthory dinasztikus szerződés és szövetség helyébe egy Habsburg–Aldobrandini szövetség lépett volna. Ez kétségtelenül óriási horderejű lépés lett volna, ha megvalósul, mert teljesen átrendezte volna a politikai viszonyokat. Most itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy Silvestro elfogadásával természetesen megnyíltak volna azok a pénzügyi csatornák, amelyekből 1597 után csak folydogált a segítség. Spinelli leveléből ugyanis megtudjuk, hogy az unokaöccsel az egyházfő magára vállalta volna a fejedelemség védelmét, amelynek költségét évi 300 000 scudóban jelölték meg. Az is kiderül, hogy ezt az összeget folyósította volna a Pápaság egy formális szövetség, a fentebb említett liga megkötése esetén. Amelyet az udvarban nem nagyon akartak, mert akkor meg lett volna kötve a kezük a Portával kötendő béke esetében, amelyről, mint említettem, ekkor már javában tárgyaltak.

²⁷ CVH I/5, n. 52.

²⁸ AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 87C, fol. 174v.

²⁹ Febr. 26-ai jelentés, Archivio di Stato di Venezia, Senato, Dispacii, Roma, filza 44, fol. 329v.

Spinelli – ma úgy mondanánk – „kontaktja” Coraduz vagy Coraduzzi császári tanácsos volt, akivel mint olvassuk, sokszor (*molte volte*) tárgyalt az ügyben. Coraduzzi jó viszonyt ápolt Rómával és persze katolikus volt, a választás tehát nem véletlenül esett őrá. Volt azonban némi nehézség a tervvel kapcsolatban. Az egyik, hogy Silvestro még fiatal volt a házassághoz, bár ez inkább csak formális dolog volt, tekintve az ügy politikai horderejét. A másik probléma Erdély feldúlt állapota volt: magyarán a 300 000 scudo nem lett volna elég Silvestro fenntartásához. Ehhez egyéb forrásokra volt szükség: például Correggio hercegségére, amely Észak-Itáliában található, és amelynek ura, Camillo da Correggio ekkor már betöltötte a 80. életévét, és nem volt törvényes örököse. Ezt a hűbért próbálta a pápa megszerezni Silvestro számára, ami nem tűnt könnyű dolognak, tekintve a ferrarai hercegség ügyét, amelynek elfoglalása a császári udvarban nagy visszatetszést szült. Correggio egészítette volna tehát ki az említett évi segély és persze a fejedelemség saját bevételeit. További problémaként jelölte meg a nuncius, hogy a hercegség, mint annyi más itáliai dominium túlságosan szoros spanyol befolyás alatt állott, amivel talán arra célzott, hogy emiatt Silvestro uralma túlságosan is ingatag maradt volna. Erdély és Correggio ügyét nemcsak Spinelli, hanem Coraduzzi is nehéznek találta, de nem tartotta lehetetlennek. Mindketten nélkülözhetetlennek tartották viszont a megfelelő időzítést.³⁰ Ezen elsősorban az udvar krónikus pénzhiányát kell érteni: mikor jut a kormányzat pénzügyi helyzete olyan kritikus állapotába, amikor mindenféle terv, javaslat nyitott fülekre fog találni? Más szavakkal, mikor lesz zsarolható Rudolf?

Spinelli két héttel későbbi, február 28-ai levelének egy része mintha erre utalna, amikor az Erdélybe induló császári követ, Bartholomäus Pezzen kapcsán arról ejt szót, hogy mindössze 15 000 tallért tudtak neki adni, ami egyébként azt a célt szolgálta volna, hogy stabilizálják a tartomány helyzetét. Politikai szempontból is kedvezőnek tűnt a helyzet: Mihály vajda követei, akiken keresztül 500 000 forint segélyt, valamint azt követelte, hogy ismerjék el életfogytig Erdély kormányzójának, üres kézzel indultak vissza.³¹ Az év elején, pontosabban januárban megérkeztek Rómából a már említett szövetség feltételei is. Ezt Raimondo della Torre császári követ juttatta el Bécsbe, ahonnan Mátyás január 20-ei levelében küldte tovább a császárnak Prágába: a szentszéki időzítés nyilván nem volt véletlen. Úgy tűnt tehát, hogy megvan a kellő alkalom a terv végrehajtására.

³⁰ CVH I/5, n. 53. – Az Aldobrandini-ház közép-európai tervezgetéseinek emléke még az 1660-as évek politikai elképzeléseiben is visszaköszönhetett. Vö. TUSOR PÉTER, „*Et a pensare al successore in caso*”. Szelepbény György és a rendi szervezkedés. (Egy nunciusi jelentés forrásértéke), LK 92 (2022) 39–102, 69–72.

³¹ CVH I/5, n. 54.

6. ZÁRSZÓ

Ám ezen a ponton elhallgatnak a forrásaink: csak annyi bizonyos, hogy Silvestro és vele együtt az Aldobrandini-ház erdélyi uralma nem szerepel többet a forrásokban. Erdély Mihály vajda kapcsán kerül elő, akit Bastával való ellentéte, valamint egyre önállóbb politikája miatt a császári udvar el akart mozdítani. Erre erőszakos eszközökkel került sor, az 1600. szeptember 18-án a miriszlói csatában. Szűk egy év alatt Báthory András és Silvestro Aldobrandini után tehát Mihály is lekerült a színről (ez utóbbi átmenetileg), akiknek a helyére újra Habsburg Miksa személye és erdélyi kormányzói jelöltsége került. Akinek az útja végül soha nem valósult meg, többek közt azért, mert a következő, 1601. év nyarán Báthory Zsigmond újra felbukkant, ezúttal egyértelmű lengyel (és tatár) segítséggel a háta mögött. A Szentszék és Spinelli ezúttal újfent régi/új jelöltjük útjának egyengetésébe kezdett, de már nem Erdély fejedelmeként, hanem hogy méltó kárpótlást kaphasson az augusztusban elvesztett goroszlói csata után valamelyik csehországi uradalom formájában.

A figyelmet azonban ekkor már nem Erdély, hanem Kanizsa eleste, és az ennek következtében az itáliai területekhez igen közel fekvő ausztriai végvidék súlyos helyzete kötötte le.

FÜGGELÉK

I.

Prága, 1599. július 26.

Filippo Spinelli Cinzio Aldobrandininek

Az udvarban semmilyen figyelmet nem fordítanak a beérkező hírek ellenőrzésére, ezért már restell ezekről beszámolni. Legutóbb az erdélyi követséggel történt ez, amely nem érkezett meg, Bocskai pedig a saját ügyében, és nem a fejedelem vagy a rendek képviseletében érkezett. Malaspinától levelet kapott Bécsből, aki azt írta, hogy Mátyás főherceg semmilyen megbízatást nem kapott a császártól a (fejedelemmel folytatandó) tárgyalásokra. Ezért ideküldött egy gyorsfutárt. Elnézését kéri, ha félretájékoztatta, amelynek az itt eluralkodó káosz az oka. Ahogyan már beszámolt róla, a fejedelem megegyezett a törökkel, a feltételek hasonlóak azokhoz, amelyeket Bocskaitól hallott. A bíboros még nem küldte el rendes követeit, de amint megérkeznek, kiderül az igazság. Nemsokára elindítják Bécsbe az említett futárt. Az ígéret szerint tájékoztatni fogják, de a tanácsosok szokás szerint csak húzzák az időt. Tárgyalt más ügyekben Rumpffal, aki csak frázisokat mondott. Képtelen használható információkhoz jutni.

(AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 67B, fol. 75r–76v – *cop.*)

Copia della lettera che si scrive all'illustrissimo signor cardinal San Giorgio da
Praga sotto la data de'28 di Luglio 99

Confesso liberamente ch'io mi vergogno hormai di dar piú avvisi a Vostra Signoria Illustrissima delle cose che si sentono qua poiche anche quelli che si cavano dalli signori consiglieri istessi per la poca cura che si pone in tener persone fuor che li

somministrino veri, e reali, si veggono ogni giorno riuscire molto diversi da quello che vengon rappresentati, com'è accaduto ultimamente dall'eletto d'Alba³² e del Buccicai, che per confermata relatione di che doveva, e poteva saperlo oltre a quello che me ne dirgle già affermativamente la persona istessa che fu mandata qua dal cardinale Batten, ho sempre inteso che venissero ambasciatori di sua signoria illustrissima o almeno della provincia e pur si vede che non è soveduto ne l'uno, ne l'altro, e che l'eletto non è comparso ancora, ne s'aspetta, et il Buccicai è venuto solo pur la cagione scritta con le passate.³³ Et havendo parimente significato alcune settimane uno a Vienna a monsignor Malaspina, che dall'arciduca Matthias gli sarebbe a pieno aperta la mente di sua maesta perche così era stato affermato più volte a me non solo dalli signori Ronf et Trautzen,³⁴ ma dal dottor Pez³⁵ che mi lo venne a dire per ordine di sua maesta e del Consiglio Secreto tengo hora lettere dal medesimo monsignor di 20 del presente da Vienna, che havendo trattato coll'arciduca li ha risposto non haver commissione alcuna dalla maestá sua intorno alle cose de Transilvania. Onde sua altezza si risolvette per questo effetto spedir subito a questa volta un corriero espresso. Io non ho mancato dimostrar più e più volte i disordini che posson nascere, e son nati sin hora dal non premere in questo particolare degli avvisi, e ne ho voluto anco scrivere a Vostra Signoria Illustrissima scusandomi se tal hora ho errato, e potrò errare per l'avvenire con quelli a i quali non posso, ne devo non credere.

Quanto all'accordo tra il cardinale e'l Turco si tiene tuttavia esser stabilito, si come ho scritto con le passate, havendo dipoi inteso questa materia appunto dal signor Runf,³⁶ che da persona secreta, che sta presso al Turco vien avvisato e confermato, e che presto dovevano uscire le conditioni le quali però sin a quest'hora non si son sentita diverse da quelle che riferisce il Buccai; et a me pare ch'il non risolversi ancora il cardinale a mandar qua ambasciatori o altra persona nel modo che quel suo mandato diede percelto che farebbe subito, sia segno evidente della veritá ch'egli habbia convenuto co'l Turco, la qual conventionione ho già significato a monsignor Malaspina che se ne sta tuttavia a Vienna, aspettando d'intendere co'l ritorno del corriero (che intendo che sarà spedito hoggi o dimani) il senso di sua maesta il quale havendo pure questa mattina procurato di cavar dal signor Runf m'ha risposto che'l Pez ha ordine di venire a significarmelo: ma essendo solito di venir sempre a negoziare il giorno doppio alla speditione, forse perche io non possa con presto darne conto: pregai il signor Ronf a volermelo esso comunicare; ma in somma mi replicó haver il Pez l'ordinario di farlo, e che perciò non poteva dirmene altro. Il signor Pominio scusi che non c'è tempo da copiarla. Ho poi trattato d'altri negotii co'l signor Runf, il quale freddissimo e lentissimo

³² Naprági Demeter erdélyi püspök (1597–1607), erdélyi kancellár (1598–1600).

³³ Lásd AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 67B, fol. 68r.

³⁴ Paul Sirt Freiherr und erster Graf zu Trautson (1550–1621†) 1581-től titkos tanácsos, 1582 és 1594 között *Reichsbofrathspräsident*, 1589-től udvari főmarsall. Rumpf mellett a másik császári kegyenc 1600-ig.

³⁵ Bartholomäus Pezzen Freiherr von Ulrichskirchen (?–1605†) 1575-től az Udvari Haditanács tagja, portai orátor (1587–1592), 1599-ben ő vezette az Ibrahim nagyvezírrrel folyó béketárgyalásokat.

³⁶ Wolfgang Siegmund Rumpf zu Wülroth főkamrás és titkos tanácsos. 1600 után Trautschonnal együtt kegyvesztett. Ekkor állnak Mátyás főherceg szolgálatába.

risponde con parole più generali dell'imperatore, e certo vi vado per compimento che nel resto non ne cavo mai cosa di profitto, cose si negotia, e cose si stenta in questa corte, Non aggiungo altro solo che a Vostra Signoria Illustrissima fo riverenza. Da Praga li [/] il 26 di Luglio.

Copia della lettera che si scrive all'illustrissimo signor cardinal San Giorgio

2.

Prága, 1599. augusztus 23.

Filippo Spinelli Cinzio Aldobrandiminek

A császár nem oldotta fel esküjük alól Naprágit és Bocskait, és abba se ment bele, hogy elhagyják Erdélyt, arra hivatkozva, hogy a tartomány helyzete hamarosan rendeződni fog. Annak ellenére, hogy egyikőjük sem mutatkozott hűnek egyik fél felé sem, Bocskait mégis nagy előzékenységgel és udvariassággal fogadták, ami mögött valami titkot sejt. Pezzen azt mondta, hogy a bíboros embere Szatmáron van, ahol tárgyalta Basta képviselőjével. Budán és Esztergomban levelek és követek által folynak a békétárgyalások. Igyekszik megszerezni a nagyvezír és a szultán által küldött leveleket. Úgy véli, hogy bár a benyújtott feltételek az ellenkezőjét mutatják, mindkét fél hajlik a békére. A császár serege Esztergomban van, és figyelemmel kíséri a hajdúk által lerombolt eszéki híd újjáépítését. A pestis egyre jobban tombol, őrséget helyeztek a vár összes bejáratához és csak szigorú ellenőrzés után engedik be a népet. Az udvar Linzbe akar távozni, az előkészületeket már megkezdték.

(AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 67B, fol. 133r-134v + 138v - cop.)

Copia della lettera publica scritta al signor cardinal San Giorgio

Venne ultimamente il Pez a darmi conto da parte di sua maestà et del Consiglio Secreto della resolutione data all'eletto d'Alba Giulia,³⁷ et al barone Buccicai ch'è il non haver sua maestà voluto conceder loro né l'assolutione del giuramento ne tan poco assentire ch'eschino da Transilvania provedendoli altrove conforme alle dimande fatte dall'uno, et dall'altro, ma solo dato loro intentione che le cose de quella provintia fossero per accomodarsi in breve et che all'hora si pensarebbe a darli sodisfattione, di maniera ch'essi non restano sinhora congiunti né a sua maestà ne al cardinal cosa tanto inspettata che non si può credere che non comprenda qualche misterio, già che haveva pur del verisimile, et del conveniente, che de i due partito ne fosse accettato l'uno, et quello che accresce la cagione di dubitare è che al Buccicai, che tuttavia si trova qua pare che si faccino demonstrationi straordinarie di cortesia, et s'osserva universalmente ch'egli sene sta molto allegro oltre ch'io ho particolar' occasione di maravigliarmi nel vedere che mi sia stato dato conto di questo particolare, mentre nell'altre resolutione concernenti il negotio di Transilvania ho conosciuto apertamente che si son guardati dal parteciparne.

³⁷ Gyulafehérvár (Weissenburg, Alba Julia, RO).

Mi disse appresso il Pez haver'avviso ch'alli 13 del presente doveva una persona del cardinale essere in Sachmar per abboccarsi con uno mandato del signor Giorgio Basta³⁸ al quale era di tanto stata fatta istanza dal cardinale che poco prima gli haveva scritto d'haver'a comunicar le cose di molta importanza. Ma questo medesimo avviso ho havuto io dall'istesso Basta, come Vostra Signoria Illustrissima vedrá dall'inclusa copia delle lettera sua³⁹ della quali pero non feci motto al Pez.

Quanto alla trattatione della pace introdotta dal Paleologo mandato dal Tartaro intendo da buona parte che da sua maestà sieno stati deputati l'arcivescovo di Stregonia, il Palfi,⁴⁰ et un'altro barone Unghero a negoziarla con altrettanti da deputarsi dal medesimo Tartaro dovendo questi state in Buda et quelli in Strigonia, e trattare per via di lettere et d'ambasciate. Sopra questo particolare ho intentione d'haver copia della lettera scritta ultimamente qua da Ibraim bassá⁴¹ da parte del Turco et anche di quella che portó il Paleologo scritta dal Turco al Tartaro che si le potrà havere in tempo saranno con questa la veritá. Credo io che sia che l'una et l'altra parte inclini alla pace si ben di qua si mostra il contrario domandandosi al Turco la restitutione del paese et d'alcuni castelli che prese in tempo che ancora steva in piede la pace, et che fatta questa restitutione debbia poi venirsi alle conditioni le quali sin'hora pare che si riduchino, o a ritenersi ciascuno l'acquistato, o vero a restituirselo scambievolmente.

L'esercito di sua maesta si trova in Strigonia havendo risoluto di prendere quel posto per osservare l'andamenti del nemico il quale s'intende trovarsi ad Esecchio⁴² intento alla restauratione del ponte rotto dall'aiduchi restando tuttavia confermata la prigionia del bassá di Buda.

La peste qua va tuttavia aumentando che altro, et è di natura cosi maligna che in 24 hore per lo piú si vede ammalare, et morire la gente, che pur due giorni sono morí uno dell'aiutanti di cappella di sua maesta ch'il giorno avanti haveva servito alla messa propria della maestá sua. Si son poste le guardie a tutte le porte, et rastrilli del castello et non vi s'ammette la gente se non con molta cautela tenendosi per fermo che sua maesta sia per ritirarsi con la corte a Linz per dove è già partito il foriero per vedere et referirla dispositione et la capacità del luogo che succedendo s'intrará in una spesa grande et qui a Vostra Signoria Illustrissima fo humilmente riverenza. Da Praga il 24 d'Agosto 1599.

Copia della lettera publica che si scrive all'illustrissimo signor cardinal San Giorgio

³⁸ Giorgio Basta császári generális, az erdélyi fejedelemség katonai kormányzója (1602–1604).

³⁹ A júl. 23-ai levelet lásd VERESS ENDRE (kiad.) *Basta György hadvezér levelezése és iratai I: 1597–1602*, Budapest 1909, 228.

⁴⁰ Pálffy Miklós titkos tanácsos (1582–1600), a béke delegációban a magyar felet képviselte. Nádasdy Ferenc mellett a magyar csapatok főparancsnoka.

⁴¹ Ibrahim nagyvezír (1596. ápr.–okt., 1596. nov.–1597. vége másodszor).

⁴² Eszék (Osijek, HR).

3•

Prága, 1599. augusztus 31.

Filippo Spinelli Pietro Aldobrandininek

Az új rejtjelkulcs még nem érkezett meg, ezért saját kezű rendes levelet ír. Pezzen tájékoztatta a Bocskainak és Napráginak adott titkos tanácsi határozatról, amely visszautasította esküjük alóli felmentésüket, illetve kérésüket, hogy a császár országában maradhassanak. De szerinte valójában a tanácsosoknak ezzel az a céljuk, hogy elhitessék a fejedelemmel, hogy gazdag és tekintélyes halálos ellensége kegyvesztett az udvarban. Közben pedig csak arra várnak, hogy a török csapatok visszavonulása után Bocskait rögtön Erdélybe küldjék. Ő a török ellensége és igen befolyásos személy, csakhogy buzgó kálvinista, aki miatt veszélybe kerülhet a hit Erdélyben. Ezt nem hangoztatja, nehogy megharagítsa a császárt, akinek a trónváltozással elveszett a befolyása Erdélyben. Felső-Magyarországon pedig nagyon erős a Báthory család, a magyarok pedig gyűlölik a németeket. Ezért a fejedelemség élére kizárólag erdélyi kerülhet, aki bírja a magyarok és a császár bizalmát, ellensége a töröknek. Bocskai mindig szolgálatkész volt a császár irányában, jó szolgálatot tett Zsigmond lemondásánál. Az udvarnál gyűlölik a bíborost és mindenki mást jobb jelöltnek tartanak. Kéri, hogy tájékoztassa a pápát erről, és várja a mielőbbi választ, mert az idő sürget. Ha a bíboros marad a fejedelem, akkor valószínűleg megegyezik a törökkel, ami nagy fenyegetést jelent Magyarország és Ausztria számára, de a hit megmarad. Ha Bocskai lesz a fejedelem, akkor a katolicizmusnak vége. Bocskai, aki többször is felkereste és bizalmat gerjesztően viselkedett, holnap elbúcsúzik tőle.

(AAV Fondo Borghese, serie III, vol. 67B, fol. 169r–171v. 172v. 177v – orig. m. p.)

Illustrissimo et Reverendissimo Signor mio padrone colendissimo sempre

Quello che volevo scrivere in cifra sin dala settimana passata lo scrivo hora di mia mano per che nel cifrar si è scambiata la cifra con quella dell'illustrissimo signor cardinal San Giorgio ne vi è stato tempo da rifarla et spero così passera quanto piu secreto.

Il Pez mi venne trovar la settimana passata et da parte de sua maesta et del Consiglio mi diede conto dela resolutione data al Buzcai et all'eletto d'Alba che dimandavano l'assolutione del giuramento fatto a cesare l'anno passato o modo da viver neli regni di sua maesta sono stati esclusi dall'una et l'altra dimanda per le cause scritte la settimana passata ne la lettera publica. Hora considerando io che questi ministri mai hanno comunicato cosa alcuna con me di questi negotii ne mi parendo che questa resolutione fusse de qualita che cercasse il bisogno me se ne desse conto ho sospettato che l'habbiano fatto per che ne dia conto a monsignor Malaspina et si dia ad intendere al cardinale che il Buzcai passa(?) dila corte mal sodisfatto et mal spedito dall'altra parte il Buzcai che per altro sta in pessimo stato havendo tutto il suo che importa 30 mila talleri d'entrata in paese de un suo inimico acerbissimo come il cardinale si vede allegrissimo et molto piu ben visto et accarezzato di quello che fu mai, effetti che non corrispondono col suo stato presente ne con le mal espeditioni percio credo per quel che vado raccogliendo dale cose passate che questi alla ritirata del Turco vogliano dar

adosso al cardinale et metter in quella provincia il Buzcai nemico del cardinale per le cause che Vostra Signoria Illustrissima sa un alieno dal Turco barone de primi et forti, il primo di quella provincia et di potenza et seguito grande lo che facilitera(?) l'impresa, ma quello che a me dispiace grandissimo calvinista che certo è in tal caso si spiaceria quella piccola pianta de religione che è in Transilvania. Non ho voluto scriverne a monsignor Malaspina e anco all'illustrissimo signor cardinal San Giorgio perche è mia coniettura pero che non vorria si penetrasse qui che saria disgustar l'imperatore si penetrasse che esce da me dubitando non ci fusse impedito il disegno con gravissimo preiuditio di sua maesta perché adesso non solo restano senza la superiorita de Transilvania ma temono dell'Ungheria Superiore dove questi Battori sono molti et potenti, et quantunque pretendano diverse stipite il nome è l'istesso che concilia amorevolezza et il vinculo dela natione con l'odio de Tedeschi vol dire assai, piu fondo in questo pensiero dall'haver havuto piu volte da costoro che è impossibile de poter tener la Transilvania in altro modo che sotto il principato de un Transilvano, volle(?) l'istesso re d'Ungheria cosi lo conobbero et osservorno, all'altra parte questo è benemerito de loro per che sempre inclino al servitio di cesare et fu buono instrumento dela renuncia dela provincia, et che Sigismondo si alienasse dal Turco, e serone de gran seguito et mostra valore, loro odiano il cardinal et dicono che è meglio che la Transilvania sia sotto con principe che la riconosca dall'imperatore che sotto l'imperatore immediate, ma però sotto ogni altro che del cardinale però ho fatto quello pensiero, supplico Vostra Eccellenza Illustrissima et rapresenti a sua santita accio possa farci consideratione et pigliar quella resolutione che giudica piu espediente perché il tempo non da dilatione veramente angustie sunt undique. Se resta il cardinale è difficile che cesare se ne fidi et facilmente converra col Turco con pericolo grande dell'Ungheria et dell'Austria et del stato dell'imperatore, ma la religione si accresciera, all'incontro se ci andara il Buzcai, la religione cattolica è spedita in Transilvania. Si sensero cosa alcuna faro offitio con sua maesta con ogni efficacita accio che in negotio religionis nihil innovetur, il Buzcai piu volte mi ha visitato mostra confidenza con me et io l'ho accarezzato assai. Indimane verra da me a pranzo che dice voler andar via. Non ho altro a Vostra Signoria Illustrissima et Reverendissima. Da Praga a 31 d'Agosto 99.

De Vostra Signoria Illustrissima

humilissimo ubbligatissimo servitor
l'arcivescovo Spinelli

All'illustrissimo et reverendissimo signor padron mio sempre colendissimo il signor cardinal Aldobrandino

KRUPPA TAMÁS